

Мотлях О.І.,
кандидат юридичних наук,
доцент
Потильчак А.О.,
асистент

ПОЛІГРАФ У КАДРОВОМУ ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВІДБОРІ ПЕРСОНАЛУ В ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ, НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті досліджується питання використання поліграфа у кадровому психологічному відборі кандидатів на заняття відповідних посад у органи внутрішніх справ України. Висвітлюються здобутки цієї діяльності, а також окреслюються прогалини, що є у ній та пропонуються засади їх подолання.

Ключові слова: інструментальна детекція з використанням поліграфа, скринінгова психофізіологічна перевірка, кадровий відбір.

Використання поліграфа в діяльності правоохоронних органів України є визнаним юридичним фактом, особливо, коли стосується проведення кадрових і службових перевірок під час професійно-психологічного відбору на службу та навчання. Однак слід визнати, що разом із позитивними змінами застосування інструментальної перевірки в цій специфічній сфері діяльності, виявлено проблемні питання, які потребують з'ясування.

Застосування інструментальної детекції на основі поліграфа в різних сферах суспільних відносин є поширеним явищем сьогодення. Відходить на другий план питання доцільності, надійності та ефективності проведення таких психофізіологічних перевірок, оскільки якісний кадровий відбір персоналу – це запорука стабільності і безпечності роботи організації, установи, структурного підрозділу тощо. Чільне місце відводиться комп'ютерній психодіагностиці осіб в органах внутрішніх справ України. Кадровий відбір в цю силову структуру потребує особливого значення, оскільки одними із його пріоритетних напрямів діяльності є правоохоронна робота та боротьба із злочинністю в Україні.

Слід зазначити, що початком відліку використання поліграфів в системі Міністерства внутрішніх справ, стало впровадження в практику наказу МВС від 28.08. 2001 р. № 743 «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ» (ОВС) [1]. Мета

даного відомчого документу полягала у запровадженні та адаптації апаратно-програмних комплексів (поліграфів) в роботі цього структурного органу. Зокрема, проведення спеціального експерименту, направлено на підвищення якості професійно-психологічного відбору кандидатів щодо заняття ними відповідних посад в системі ОВС. На основі зазначеного наказу було розроблене Положення щодо використання комп'ютерних поліграфів (п.2 наказу) у діяльності органів внутрішніх справ України, в якому у п. 2.1 визначено завдання експерименту, зокрема:

- створення науково-практичних основ школи поліграфологів у системі МВС;
- порівняльний аналіз методик, що використовуються фахівцями правоохоронних органів зарубіжних країн, реальних практичних можливостей комп'ютерних поліграфів різних виробників із метою визначення найбільш перспективних та ефективних щодо можливо впровадження в системі МВС;
- розробку відомчої нормативно-правової бази проведення поліграфічних перевірок;
- розробку методичних засад проведення поліграфічних перевірок у роботі з особовим складом ОВС;
- підготовку матеріально-технічної бази для широкого застосування поліграфів у діяльності ОВС;
- підготовку науково-методичної бази для забезпечення навчання поліграфологів з числа працівників ОВС тощо.

На думку значної частини дослідників поліграфа, цей документ став першим Україні відомчим нормативно-правовим актом, в якому закріплено поняття та основи проведення психофізіологічної перевірки, права та обов'язки поліграфолога та інших учасників цієї діяльності. Більше того, слід наголосити, що названий вище наказ був орієнтований на достатньо широкий спектр застосування цього апаратно-програмного приладу. Так, відповідно до п. 2.3 вказаного Положення така діяльність стосувалася лише перевірки кандидатів на службу в ОВС і навчання у навчальних закладах МВС, осіб рядового і начальницького складу, які висуваються на керівні посади, відбираються до складу миротворчих місій або відносно яких планувалися проводилися службові перевірки. Як позитивне, можна відмітити наступне: психофізіологічна перевірка знайшла практичне застосування у роботі Головного управління боротьби із організованою злочинністю, Головного управління у кримінальних справах, Головного управління державної служби охорони, Головного управління міністерства внутрішніх справ України в діяльності відповідних відомств АР Крим та м. Києва, Управління міністерства внутрішніх справ України в Дніпропетровській та Львівській областях тощо. Результати проведення цього експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх разом із здобутками, показали і слабкі місця, зокрема:

- недостатній рівня підготовки самих поліграфологів в системі Міністерства внутрішніх справ України;
- практична відсутність єдиної методики щодо проведення психофізіологічної перевірки на поліграфі тощо.

Однак у цілому запровадження використання інструментальної перевірки на поліграфі було визнано доречним і актуальним. З урахуванням виправлених допущених помилок Міністерство внутрішніх справ України запровадило черговий наказ від 28.07.2004 р. № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» (зарєєстрований у Мін'юсті України 27.10.2004 № 1365/ 9964) [2]. Даний документ офіційно закріпив перехід від експерименту до застосування поліграфа при проведенні кадрових і службових перевірок під час професійно-психологічного відбору на службу та навчання

(п. 2.5 названого документу). До цього наказу видана затверджена Інструкція щодо використання комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України. Нею закріплено, що на служби психологічного забезпечення ОВС покладаються функції проведення психологічних експертиз та поліграфних досліджень [3]. Розділом 1, п.1.1. Інструкції визначено основні напрями, принципи та умови використання поліграфів у процесі професійно-психологічного відбору кандидатів на службу і навчання, під час кадрових перевірок та проведення службових розслідувань.

Розділом 2 Інструкції встановлено основні принципи застосування поліграфа, зокрема: добровільної згоди, правомірності, всебічного забезпечення прав людини. У документі чітко зазначено, що забезпечення прав людини досягається неухильним дотриманням тривалості часу проведення опитування з 9 години до 16 години з урахуванням стану самопочуття особи. Опитування не може тривати більше однієї години без перерви і в загальному обсязі – більше 4 годин протягом одного дня.

Розділ 3 цього нормативно-правового документа закріпив, що основними напрямками застосування поліграфа в ОВС є:

- скринінг (різновид методу перевірки на поліграфі, який застосовується в роботі з працівниками ОВС) кандидатів, які приймаються на службу до правоохоронних органів, у разі висунення працівників ОВС на посаду з більшим обсягом роботи (п. 3.1);
- кадрові та службові перевірки (п. 3.2);
- діагностика рівня стресу, верифікація постстресових розладів (п. 3.3);
- контроль ефективності психокорекційного впливу (п. 3.4);
- перевірка отриманих показань щодо їх вірогідності (п. 3.5);
- проведення кадрових перевірок (скринінгів) осіб, які поступають на службу до органів внутрішніх справ України, працівників ОВС, висунутих на вищі посади (резерв на висування) та при переміщеннях по службі (п. 3.6);
- здійснення планових перевірок працівників ОВС, які тривалий час контактують із кримінально небезпечним елементом (п. 3.7);
- проведення службових розслідувань надзвичайних подій (п. 3.8).

У цілому Розділ 3 викладений грамотно, але є окремі прогалини, які потребують

з'ясування. Так, в де в чім дублюючими, виявилися окремі пункти Інструкції, а саме: п. 3.1 та п. 3.6 є майже однаковими за змістом; п. 3.2 в частині здійснення кадрових перевірок відображує загальний зміст пп. 3.1, 3.3–3.7 та п. 3.8. в частині здійснення службових перевірок. Більше того, в останньому пункті йдеться лише про проведення службових розслідувань, тільки пов'язаних з надзвичайними подіями, без врахування інших правопорушень, вчинених працівниками ОВС. Натомість, п. 3.8. цієї Інструкції викладений врозріз іншому правовому документу – Інструкції "Про порядок проведення службових розслідувань в органах внутрішніх справ України" № 552, затвердженої наказом МВС від 06.12.1991 р. У ній визначено єдину процедуру проведення службових розслідувань як за фактами надзвичайних подій за участю працівників ОВС, а також за фактами вчинених ними правопорушень. Стає незрозумілим чинність і дія окремого пункту цієї Інструкції відносно іншого названого документа (Інструкції) у цілому. Неузгодженість існує і між формами п. 4.2 названої Інструкції, де йдеться про скринінгові перевірки при висуненні працівників ОВС на керівні посади номенклатури МВС, ГУМВС, УМВС під час профілактичних заходів, а також переміщення по службі працівників ОВС та визначеними профілактичними опитуваннями. Видається нам, ці два напрями мають однаковий, дублюючий характер, чого власне і не повинно було бути. Вважаємо, що застосування профілактичних опитувань працівників ОВС на поліграфі має проводитися відповідно до конкретно-встановленого обов'язкового терміну, з урахуванням особливостей оперативно-службової діяльності. У той час проведення інструментальної перевірки через поліграф щодо психологічного відбору кандидатів в ОВС чи переміщення працюючого персоналу по службі повинно відповідати іншій запланованій меті.

Черговим протиріччям є трактування п. 4.1 названої Інструкції, в якому визначено, що опитування на поліграфі може також проводитися при оформленні допуску працівника ОВС до державної таємниці. Знову-таки дія цього пункту протирічить цілій нормі Закону України «Про державну таємницю». У ст. 24 зазначеного Закону викладено, що перевірка громадян у зв'язку з допуском їх до державної таємниці здійснюється органами СБ України та

органом державної влади, який оформлює цей допуск. Від ОВС вимагається лише з'ясування обставин, встановлених ч. 1 ст. 23 вказаного Закону, за яких допуск до державної таємниці особі не надається, зокрема:

– відсутності у громадянина обґрунтованої необхідності в роботі із секретною інформацією (визначається штатним розписом та функціональними обов'язками конкретного працівника ОВС);

– відмови громадянина взяти на себе письмове зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена, а також відсутності його письмової згоди на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з допуском до державної таємниці (встановлюється режимно-секретним органом ОВС);

– наявності у громадянина психічних захворювань, які можуть завдати шкоди охороні державної таємниці, відповідно до переліку, затвердженого Міністерством охорони здоров'я України та Службою безпеки України (встановлюється за результатами психіатричного обстеження).

Стосовно оформлення допуску працівнику ОВС до державної таємниці шляхом опитування її на поліграфі жодним словом в Законі не прописано. Питання дотримання режиму секретності та збереження державної таємниці, можуть з'ясуватися в ході проведення перевірок на поліграфі при прийомі кандидатів на службу в ОВС, чи переміщенні працівників ОВС по службі, їх атестації, а також з метою попередження їх професійної деформації та вчинення ними правопорушень, якщо посада, на яку призначається або на якій працює опитувана особа, передбачає надання їй доступу до державної таємниці. Більше того, відповідно до наказу ГУБОЗ МВС України від 26.01.2000 р. № 1дск запроваджено обов'язкове застосування поліграфа при здійсненні професійного відбору кандидатів на роботу в спеціальних підрозділах боротьби з організованою злочинністю МВС.

Слід врахувати, що Закон України «Про міліцію» також опосередковано визначає використання поліграфа у кадровій роботі для органів внутрішніх справ. Так, у ст. 17 Закону викладено: «... на службу до міліції приймаються на контрактній основі громадяни, здатні за своїми особистісними, діловими і моральними якостями, освітнім рівнем, фізичною підготовкою і станом здоров'я виконувати

покладені на міліцію завдання. При прийнятті на службу може бути встановлено іспитовий строк до одного року» [4].

Ст. 18 вказаного вище Закону називає нормативні акти, які можуть визначати порядок застосування поліграфа у кадровій роботі органів внутрішніх справ: Положення про проходження служби особовим складом органів внутрішніх справ, затверджене постановою Кабінету міністрів України від 19 липня 1991 року № 114; Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України.

Вважаємо, що в цьому питанні, слід було б на законодавчому рівні визначити і закріпити:

- перелік правоохоронних органів та їх галузевих служб, в яких при здійсненні професійного відбору кадрів для забезпечення проходження служби обов'язково має застосовуватися поліграф;

- перелік категорії відповідних посад, що підлягають проходженню через комп'ютерний апаратно-програмний прилад при проведенні професійного кадрового відбору.

Безперечно, на зміцнення кадрової перевірки працівників органів внутрішніх справ України націлює і Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції». Зокрема в ст. 9 цього Закону передбачено проведення спеціальної перевірки щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування в тому числі і осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України (ч.1 ст.2 названого Закону). Зосереджуючи увагу на спеціальних перевірках, доходимо висновку, що вони мають бути суто індивідуальними, об'єктивними і всебічними, а тому вважаємо, що обійтися без використання комп'ютерних поліграфів практично не можливо. Більше того на це скеровує абз. 3 ч. 3. ст. 9 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» [5], в якому зроблено акцент на організації проведення спеціальної перевірки і процедура її закріплення у формі Положення, яке затверджується Кабінетом Міністрів України. Отже, психофізіологічна перевірка осіб на поліграфі має всі засади бути ключовою у відбір претендентів із складу органів внутрішніх справ України, оскільки спеціальній перевірці підлягають відомості про:

- притягнення особи до кримінальної відповідальності та відповідальності за корупційні правопорушення;

- достовірність інформації про доходи, їх джерела та зобов'язання фінансового характеру, у т.ч. за кордоном, щодо особи, яка претендує на посаду, та близьких їй осіб;

- наявність у особи та близьких їй осіб корпоративних прав;

- стан здоров'я особи, освіта, наявність вченого звання та наукового ступеня, відомостей про підвищення кваліфікації претендента тощо.

Ч. 1 ст. 9 цього Закону визначає, що до проведення такої перевірки залучаються спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, а саме: спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю МВС України (абз. 2, ч. 4 ст. 3 названого вище Закону).

Також Законом встановлено, що з метою виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню корупційного правопорушення, або невиконання відповідних вимог за поданням спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції, або ж за рішенням керівника особи, щодо особи яка вчинила таке правопорушення, проводиться службове розслідування в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (ч. 4 ст. 19).

Проведення службового розслідування та службових перевірок з метою виявлення корупційних діянь передбачене п. 4.1 Інструкції про порядок організації обміну інформацією між структурними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України, Державної прикордонної служби України, в діяльності з виявлення та припинення корупційних діянь в правоохоронних органах, затвердженої спільним наказом МВС, СБУ, ДПА, Держприкордонслужби та Держмитслужби України від 23.03.2009 р. № 124/936/139/199/250.

Дія ж низки інших нормативно-правових документів, що використовуються при відборі працівників ОВС через поліграф, мають опосередкований характер, однак вони є обов'язковими до їх виконання працівниками правоохоронних органів України.

Аналізуючи нормативно-правову базу застосування поліграфа в кадровій роботі при відборі в правоохоронні органи України, слід зазначити, що така юридична процедура діє і в інших країнах. Зокрема, в США, Канаді, Литві,

Латвії, Польщі, Словаччині, Росії, Білорусі, Молдові. Багато в чому ці нормативно-правові акти є схожими між собою по суті, без врахування того, що різні держави належать до різних правових систем. Але це неважливо, головне, що вони є дієвими і відповідають встановленим вимогам та потребам окремо взятої держави при професійному відборі кадрів, в тому числі і до спеціальних підрозділів правоохоронних органів.

На сам кінець, слід сказати, що майже десятилітня практика використання інструментальної детекції на основі поліграфа в діяльності ОВС щодо кадрової перевірки осіб із системи правоохоронних органів України показала результативність використання даного апаратно-програмного приладу та підтвердила необхідність подальшого впровадження психофізіологічних перевірок в цьому силовому відомстві.

Література

1. Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України: Наказ МВС від 28.08.2001 № 743 [Електронний

ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України: Наказ МВС від 28.07.2004 р. – № 842. [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1365-04>.

3. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України № 842 від 28.07.2004 року [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1373-04>.

4. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 року: зі змінами від 13.01.2011 р. [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=565-12>.

5. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>

А.И. Мотлях, А.А. Потыльчак

Полиграф в кадровом психологическом отборе персонала в органы внутренних дел Украины: достижения, недостатки, пути их преодоления

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся использования полиграфа в кадровом психологическом отборе кандидатов на занятие соответствующих должностей в органы внутренних дел Украины. Выделяются положительные стороны этой деятельности, а также указываются на допущенные ошибки и предлагаются конкретные пути их преодоления.

Ключевые слова: инструментальная детекция с использованием полиграфа, скрининговая психофизиологическая проверка, кадровой отбор.

A. Motlyakh, A. Potylchak

Polygraph in the psychological personnel selection for agencies of the Internal Affairs of Ukraine: achievements, shortcomings and ways of their overcoming

The article examines using of the polygraph in psychological personnel selection for certain position in agencies of the Internal Affairs of Ukraine. Authors highlight the achievements of this activity; outline its gaps and substantive principles to overcome them.

Keywords: instrumental detection using polygraph, screening psycho-physiological testing, personnel selection.